

آثار رفق و مدارا بر زندگی خانوادگی در اندیشه مقام معظم رهبری

مهدی ملکی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۱۹

چکیده

خانواده مهم ترین نهاد انسانی است که پایه و اساس آن بر محوریت روابط میان اعضای آن بنا شده است. یکی از مهارت های مهم در خانواده، مدارا کردن است. مدارا در واقع سازش کردن، ملاحظت کردن و نرمی در گفتار و کردار است که سبب خواهد شد اثرات مثبتی در خانواده و استحکام آن نهاد شود. هدف از این پژوهش، شناخت رفق و مدارا در آیات و روایات است تا پاسخگوی اثرات آن در خانواده باشد. آن چه تحقیق حاضر را متمایز کرده است، عبارت است از اینکه این مقاله، اثرات رفق و مدارا را در آثار مقام رهبری مورد واکاوی قرار داده است. پژوهش حاضر با روش کتابخانه ای، ابتدا به ارائه ی تبیینی واژه شناسانه از مفهوم رفق و مدارا و خانواده پرداخت و سپس اشاره به رفق و مدارا در آیات و روایات کرده است. سپس بر آثار فردی و اجتماعی رفق و مدارا در خانواده با تاکید بر اندیشه مقام رهبری اشاره شده است که مهم ترین اثر فردی آن پایداری ایمان است و مهم ترین اثرات اجتماعی آن نیز عبارت است از: تحکیم روابط بین زوجین، تربیت و هدایت خانواده، انس و الفت و... است. از این رو انسان با شناخت اثرات رفق و مدارا در زندگی خانوادگی می تواند به محبوبیت، آرامش و استحکام بنیان خانواده رسد.

کلیدواژگان: آثار، رفق، مدارا، خانواده، مقام معظم رهبری.

^۱ دانش پژوه سطح ۳ حوزه علمیه قم، دانش پژوه مقطع کارشناسی موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره): mahdimaleki@yahoo.com

کوچکترین اجتماع، خانواده است. هر فردی در خانواده‌ای به دنیا آمده است که نیاز به ارتباط با اعضای خانواده دارد. بی تردید محبت، مهربانی، صمیمیت، رفق و مدارا در قبال اعضای خانواده برای هر کدام از آنها اثرات لذت بخش و فراموش نشدنی دارد که در صورت نداشتن این عواطف مشکلات فراوانی برای خانواده رخ خواهد داد.

اسلام دینی است که برای تمامی لحظات زندگی فرد سفارش‌هایی را داده است تا بر اثر آن بنیان مهم خانواده پایدار بماند. توصیه به رفق، مدارا و رفع نیاز عاطفی اعضای خانواده از مهم‌ترین توصیه‌های دینی است. در ابتدای تشکیل خانواده نیاز است که زن و شوهر برای تقویت نقاط مشترک و برابری توقعات خود از یکدیگر نیاز است که به مدارا نزدیک شوند تا از اثرات آن بهره‌مند شوند. به همین دلیل نیاز است تا آثار مدارا در زندگی خانوادگی مورد واکاوی قرار گیرد.

اهمیت پرداختن به این موضوع در این است که در عصر حاضر و مشکلات اقتصادی و تورم در جامعه بیشتر اعضای خانواده مشغول به کار در بیرون از منزل هستند. زمانی که نیاز به همدلی و مدارا دارند، در کنار یکدیگر نیستند. از این رو هر کدام از اعضا دچار مشکلات عدیده‌ای خواهند شد و برای رفع این نیاز به دیگران پناه خواهند برد در نتیجه سبب خواهد شد که بنیان خانواده متزلزل شود، از این رو ضرورت ایجاد کرده است تا آثار رفق و مدارا در خانواده در اندیشه مقام معظم رهبری مورد واکاوی قرار گیرد.

در مورد پیشینه مساله با جستجو در سایت‌های علمی و معتبر مقالات با کلید واژه «همدلی» به آثار قابل توجهی رسیده است از جمله:

مقاله «آثار خانوادگی و اجتماعی رفق و مدارا از منظر فریقین» به نویسندگی محمود کریمی و زهرا یوسفی، در این مقاله به آثار رفق و مدارا در خانواده پرداخته شده و مهم‌ترین آنها سلامت جسمی و روانی، آرامش، تالیف قلوب هستند.

مقاله «خاستگاه مدارا و عفو از دیدگاه قرآن و حدیث» به نویسندگی جواد ایروانی، در این مقاله به تبیین ارزش و جایگاه مدارا و عفو پرداخته شده است.

وجه تمایز مقاله‌ی حاضر با مطالعات پیشین در این است که مقاله‌ی حاضر با هدف شناخت رفق و مدارا در آیات و روایات و همچنین شناخت آثار مدارا در خانواده در اندیشه مقام معظم رهبری به روش توصیفی-تحلیلی و ابزار کتابخانه‌ای خواهد پرداخت.

با توجه به اهمیت موضوع مدارا در خانواده مسئله اساسی این پژوهش عبارت است از: آثار رفق و مدارا بر زندگی خانوادگی در اندیشه مقام معظم رهبری؛ از این رو، این سوال‌ها در مورد مدارا در خانواده بررسی شده

است: آثار فردی رفق و مدارا بر زندگی خانوادگی در اندیشه مقام معظم رهبری چیست؟ آثار اجتماعی رفق و مدارا بر زندگی خانوادگی در اندیشه مقام معظم رهبری چیست؟

مفهوم شناسی

۱. مدارا

۱.۱. **معنای لغوی:** مدارا از ماده «دری» یا «درأ» اشتقاق یافته است.

«دری» به معنای آگاهی و شناختی است که از راه مقدماتی پنهان و غیرمعمول به دست می‌آید (راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ۱۴۱۶ ق: ص ۱۶۸)؛ از این رو، درباره صید آهو از راه حيله و مقدمات غیرمعمول گفته می‌شود: «دریتُ الظبی» (ابن منظور، لسان العرب، ۱۴۱۴ ق: ج ۱۴، ص ۲۵۵). «درأ» نیز در اصل به معنای «دفع کردن» است (ابن فارس، معجم مقاییس اللغی، ۱۳۶۸ ق: ج ۲، ص ۲۷۱).

بر اساس این، واژه «مدارا» که به معنای «ملاطفت و برخورد نرم» است (ابن منظور، لسان العرب، ۱۴۱۴ ق: ج ۱۴، ص ۲۵۵؛ طریحی، مجمع البحرین، ۱۳۷۵ ش: ج ۱، ص ۱۳۷).

اگر از ماده «دری» باشد با معنای اصلی آن در «دریتُ الظبی» تناسب دارد، گویی آدمی با تحمل طرف مخالف و برخورد ملایم با او، وی را در کمند محبت خویش گرفتار می‌سازد؛ و اگر از «درأ» مشتق باشد به این مناسبت است که آدمی با برخورد ملایم خویش، بدی او را دفع می‌کند (ابن منظور، لسان العرب، ۱۴۱۴ ق: ج ۱۴، ص ۲۵۵).

بنابراین، در مدارا، مفهوم «پرهیز و احتیاط» نهفته است؛ از این رو، کاربرد بیشتر آن درباره مخالفان و دشمنان است، بر خلاف «رفق» که غالباً درباره موافقان و دوستان و بیشتر از آن، درباره غیرمخالفان کاربرد دارد (کلینی، کافی، ۱۴۰۷ ق: ج ۸، ص ۳۳۴).

۱.۲. معنای اصطلاحی:

مدارا در اصطلاح، به معنای تحمل رفتارهای نابجای دیگران و چشم پوشی از آنها، در زندگی جمعی است (غلامرضایی، معجزه صمیمیت، ۱۳۹۹ ش: ج ۳، ص ۹۱۳). در برخی از منابع درباره تفاوت «رفق» و «مدارا» چنین آمده است: رفق عمدتاً در مورد موافقان، دوستان و حداکثر در مورد غیر مخالفان به کار می‌رود، در حالی که «مدارا» برای در امان ماندن از شر دیگران به کار می‌رود و بیشتر در مورد مخالفان استعمال می‌شود (حسینی زاده و داوودی، سیره تربیتی پیامبر (ص) و اهل بیت (ع)، ۱۳۹۹ ش: ج ۲، ص ۲۴۷).

۲. رفق

۲.۱. معنای لغوی:

برای رفق در لغت معانی گوناگونی از جمله: فایده رساندن و کمک کردن (جوهری، الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیة، ۱۳۷۶ق: ج ۳، ص ۱۴۸۲)، میانه روی و اعتدال در انجام کار، و نرم خوبی در مقابل تندخویی و شدت عمل، ذکر شده است.

رفق، یعنی مدارا کردن با مردم، کمک کردن با مردم، سازش کردن با مردم (خامنه ای، نسیم سحر، ۱۳۹۷ش: ص ۱۷۱).

۲.۲ معنای اصطلاحی:

این واژه در اصطلاح، بدین معنا است که فرد، کاری را زیبا، دقیق، توأم با اعتدال و در عین حال مهربانانه انجام دهد. اصطلاح «رفق» در مقابل «رق» به کار می رود که به معنای انجام کار با شدت، خشونت و زشتی است (خمینی، شرح حدیث جنود عقل و جهل، ۱۳۸۸ش: ص ۳۱۳).

علامه مجلسی "رحمه الله" در تعریف این فضیلت اخلاقی آورده است: رفق؛ یعنی نرم خویی، رأفت، ترک زور و خشونت در سخن و عمل در برابر مردم و در تمامی حالات، چه اینکه از طرف مردم خلافی نسبت به انسان سربرزند یا نه. (مجلسی، بحار الانوار، ۱۴۰۴ق: ص ۲۳۳).

اهمیت و جایگاه رفق و مدارا

رفق و مدارا یکی از مهمترین اصول اخلاقی در راستای رشد و بهبود روابط انسانی با همنوعان خود می باشد که تأثیر شگرفی بر آداب معاشرت اجتماعی داشته و در یک کلام می توان گفت که هیچ چیز همچون ملامت، رحمت، آسان گیری و نرمی در تربیت دل آدمی و رشد صحیح عواطف انسانی مؤثر نیست؛ زیرا بدین وسیله است که عواطف آدمی تلطیف و تعدیل می شوند و کوری ناشی از غلظت و خشونت به بینایی ناشی از لطافت و رقت تبدیل می گردد؛ از همین رو در سیره تربیتی پیشوایان دینی نرمی و بردباری با دیگران از اهمیت و جایگاه والایی برخوردار است؛ چنان که رفق و مدارا از صفات خدای بزرگ خوانده می شود: «عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرَّفْقَ وَ يُعْطِي عَلَى الرَّفْقِ مَا لَا يُعْطِي عَلَى الْعُنْفِ؛ (کلینی، کافی، ۱۴۰۷ق: ج ۲، ص ۱۱۹). امام باقر (ع) علیه السلام فرمود: خدای عز و جل ملایم است و ملایمت را دوست دارد، و پاداشی که به ملایمت می دهد به خشونت و سخت گیری نمی دهد.

«وَأَعْلَمُ أَنَّ رَأْسَ الْعَقْلِ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مُدَارَاةُ النَّاسِ؛ (احمدی میانجی، مکاتیب الائمة عليهم السلام، ۱۴۰۷ق: ج ۲، ص ۲۰۸). امام علی (ع) علیه السلام خطاب به فرزندش مح مد حنفیه می فرماید بدان که بعد از ایمان به خدا، مدارا کردن با مردم حیاتی ترین جزء عقل است.

امام علی (ع) علیه السلام در بیان دیگر می فرماید: «ثَمَرَةُ الْعَقْلِ مُدَارَاةُ النَّاسِ؛ (لیثی واسطی، عیون الحکم و مواعظ، ۱۳۷۶ش: ص ۲۰۹) نتیجه خردورزی مدارا کردن با مردم است.

آثار فردی رفق و مدارا بر زندگی خانوادگی در اندیشه مقام معظم رهبری

۱-۱ پایداری ایمان

بالاترین سرمایه انسان در زندگی، ایمان است. متون دینی، یکی از راه های تکمیل و پایداری ایمان را رفق و مدارا می داند. ایمان انسان در پناه مدارا و خوش خویی، محفوظ می ماند. کسی که در رفتارش نرمش نداشته و با خانواده سازگاری ندارد، دچار هیجانات عصبی می شود. او زمانی که عصبانی است، فکر و اندیشه و تعقل را از دست می دهد؛ در نتیجه، رفتاری از او سر می زند که چه بسا عواقب وخیمی در پی دارد. بنابراین انسان در پرتو گذشت و نرم خویی می تواند سرمایه ایمان خود را حفظ کند.

متون دینی، خوش خویی مرد با اهل خود را از ایمان می داند همسران سازگار در امور دینی بیشتر کمک کار شوهران خود هستند. پیامبر اعظم فرمودند: همسر سازگار، کمک مرد در دین اوست (دیلمی، إرشاد القلوب إلی الصواب، ۱۴۰۶ق: ج ۲، ص ۳۰۱).

وجه مشترک زوجین در زندگی باید عبارت باشد از توجه به خدا و اطاعت دستورات الهی و عمل به فرامین خدا. زن و شوهر باید همدیگر را در این جهت حفظ کنند. اگر زن ببیند که شوهر او بی اعتنا به مسائل دینی است، او را با حکمت و اخلاق خوش و ظرافت و زیرکی زنانه، وادار به آمدن در راه خدا کند. مرد هم اگر ببیند زنش بی اعتناست، او هم باید همین تکلیف را انجام دهد. این از کارهای اساسی در زندگی است (بیانات مقام معظم رهبری در مراسم اجرای صیغه عقد ۷۲/۲/۱۳).

در بنا و تشکیل خانواده و در حفظ خانواده، باید این احکام اسلامی را رعایت کرد تا خانواده باقی بماند. لذا شما در خانواده های متدین که زن و شوهر به این حدود اهمیت می دهند می بینید که سالهای متمادی با هم زندگی می کنند. محبت زن و شوهر به یکدیگر باقی می ماند و جداییشان از هم سخت است و دل در گرو محبت یکدیگر دارند. این حسن و این محبت است که بنای خانواده را ماندگار می کند و لذا اسلام به این چیزها اهمیت داده است.

اگر روشهای اسلامی رواج پیدا کند، خانواده ها مستحکم خواهد شد. همچنانکه در گذشته های ما - نه در دوران منحوس پهلوی - آن وقتی که هنوز ایمان مردم سالمتر و کاملتر و دست نخورده تر بود، در زمان قدیم خانواده مستحکمتر بود. زن و شوهر به هم علاقه مندتر بودند، فرزندان در محیطهای امن و امان بیشتری پرورش پیدا می کردند. حالا هم راه همین است. آن خانادهای که جهات اسلامی را رعایت می کنند، اینها غالباً خانواده هایی محکم تر، بهتر، قوی تر و محیط امن تری برای فرزندان و کودکان خواهند بود (بیانات مقام معظم رهبری در مراسم اجرای صیغه عقد ۱۳۸۱/۳/۸).

۱-۲ پاداش اخروی

مدارا، علاوه بر آنکه ایمان را پایدار می سازد، موجب پاداش و جایگاه اخروی نیز هست. رسول خدا فرمودند: در قیامت نزدیک ترین شما به من از نظر مقام و جایگاه، خوش خوترین شماست و خوب ترین شما آن کس است که با خانواده خود به نیکی و مهربانی رفتار نماید. (ابن بابویه، عیون اخبار الرضا (ع)، ۱۳۷۳: ج ۲، ص ۳۸).

خوش رفتاری با همسر، مورد سفارش خداوند است و در قرآن به مردان دستور داده شده که نسبت به زنان به خوبی رفتار کنند، «وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ؛ با همسرانتان به شایستگی و نیکویی معاشرت نمایید (سوره النساء، آیه ۱۹).

برای پابرجایی زندگی و الفت بین زن و مرد، تحمل اخلاق ناپسند همسر، نادیده گرفتن کارهای ناشایست او و گذشت از لغزش های او مؤثر است. تفاهم و چشم پوشی باعث می شود که شخص، محبوب خدا شده و از اجر فراوانی بهره مند شود. همان گونه که در ایجاد یک فضای آرام و اطمینان بخش در محیط خانواده تأثیر فراوانی دارد.

مرد از نظر قدرت جسمی و فیزیکی نسبت به زن قوی تر است. این تفاوت، ایجاب می کند که در مواقع ناراحتی و خشم، سخت گیری بی جا نداشته باشد و اگر بداند هر وقت که تندخویی همسرش را تحمل می کند، چه مقدار به او اجر و ثواب می دهند، راحت تر، تحمل می کند.

توقعات مادی زیاد و بالا، موجب تنگی معیشت و موجب ناراحتی خود انسان میشود، اگر انسان توقع خودش را از زندگی توقع کمی قرار دهد، و در زندگی رفق و مدارا داشته باشد، این مایه ی سعادت خواهد بود. نه فقط برای آخرت انسان خوب است، که برای دنیای انسان هم خوب است (بیانات مقام معظم رهبری در مراسم اجرای صیغه ی عقد (۲۱/۱۲/۷۹).

۳-۱ آرامش

زندگی، همواره با سختی هایی همراه است که باعث بروز بعضی بیماری هایی مثل ضعف اعصاب و افسردگی می شود. عفو و مدارا، دارویی است که اسلام، آن را برای درمان برخی بیماری ها از جمله خشونت و بیماری های روانی تجویز نموده تا سلامت روانی، آسایش و امنیت افراد تأمین گردد. یکی از اهداف ازدواج، رسیدن به آرامش روانی است. وقتی شخصی به آرامش رسید، بخش زیادی از مشکلات او حل می شود.

قرآن کریم می فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ؛ و از نشانه های او اینکه همسرانی از جنس خود شما برای شما آفرید، تا در کنار آنها آرامش یابید، و در میانتان مودت و رحمت قرار داد، در این نشانه هائی است برای گروهی که تفکر می کنند» (سوره روم، آیه ۲۱).

خدای متعال، زوج آدمی را از جنس او قرار داد، زوج زن را، زوج مرد را از جنس خود او قرار داده، «لیسکن إلیها»؛ تا اینکه آدمی بتواند - چه مرد و چه زن در کنار شوهر یا همسر، احساس آرامش کند. «لتسکنوا إلیها». یعنی زوجیت و دوجنسی در طبیعت بشر، برای هدف بزرگی است. آن هدف، عبارت است از سکون و آرامش، تا شما در کنار جنس مخالف خودتان در درون خانواده - مرد در کنار زن، زن در کنار مرد - آرامش پیدا کنید. برای مرد هم آمدن به داخل خانه، یافتن محیط امن خانه، زن مهربان و دوستدار و امین در کنار او، وسیله ی آرامش است؛ برای زن هم داشتن مرد و تکیه گاهی که به او عشق بورزد و برای او مانند حصن مستحکمی باشد - چون مرد جسماً قویتر از زن است - یک خوشبختی است؛ مایه ی آرامش و سعادت است. خانواده این را برای هر دو تأمین میکند. مرد برای پیدا کردن آرامش، به زن در محیط خانواده احتیاج دارد؛ زن هم برای یافتن آرامش، به مرد در محیط خانواده نیازمند است - لتسکنوا إلیها - هر دو برای سکون و آرامش، به هم احتیاج دارند. برقراری روابط سالم میان اعضای خانواده، مهمترین عامل آرامش خانواده است. عده ای بر این باورند که به دست آوردن مال، پست و مقام، آرامش می آورد ولی این ها نمی تواند خوشبختی و خوشی دائمی را به زندگی بدهد. آنچه باعث رضایت و آرامش اعضای خانواده است، نحوه رفتار آنان با یکدیگر است به این صورت که هر چه گذشت و نرمش بیشتری داشته باشند، آرامش بیشتری دارند.

خانواده در اسلام؛ یعنی محلّ سکونت دو انسان، محلّ آرامش روانی دو انسان، محلّ انس دو انسان با یکدیگر، محلّ تکامل یک نفر به وسیله ی یک نفر دیگر، آنجایی که انسان در آن صفا می یابد، راحتی روانی می یابد، این محیط خانواده است. کانون خانواده در اسلام این قدر اهمیت دارد. (بیانات مقام معظم رهبری در مراسم اجرای صیغه ی عقد (۴/۱۰/۷۴).

۴-۱ افزایش رزق و روزی

در آموزه های اسلامی رفق و خوش اخلاقی، موجب خیر، برکت و زیادی روزی معرفی شده است. رسول گرامی اسلام می فرماید: «همانا در رفق، زیادی و برکت است و هر کس از فضیلت رفق محروم باشد، از خیر محروم ماند» (کلینی، کافی، ۱۴۰۷ق: ج ۲، ص ۱۱۹).

امام کاظم (علیه السلام) نیز فرموده اند: «همانا رفق و نیکی و خوش اخلاقی، سرزمین را آباد می سازد، و روزی را افزایش می دهد» (حرّانی، تحف العقول، ۱۴۰۴ق: ص ۳۹۵).

بدیهی است که مدارا با مردم و حسن معامله با آنان، و در نتیجه، کسب اعتماد و اعتبار اجتماعی، از مهم ترین اسباب کسب روزی است (مجلسی، مرآة العقول، ۱۳۶۷ش: ج ۸، ص ۲۳۹).

افزون بر آن، ممکن است خوش اخلاقی و مدارا، از عوامل غیبی و معنوی برکت و افزایش روزی نیز

باشد.

آثار اجتماعی رفق و مدارا بر زندگی خانوادگی در اندیشه مقام معظم رهبری

۱-۲ تربیت و هدایت خانواده

اگر خانواده‌ای در جامعه نباشد همه‌ی تربیتهای بشری و همه‌ی نیازهای روحی انسان ناکام خواهد ماند؛ زیرا طبیعت و ساخت بشری اینگونه است که جز در آغوش خانواده و در محیط خانواده و در آغوش پدر و مادر آن تربیت سالم و کامل و بی‌عیب و بی‌عقده، آن بالندگی لازم روحی پیدا نخواهد شد. انسان زمانی از لحاظ روحی و عاطفی، صحیح و سالم و کامل بار خواهد آمد که در خانواده بار بیاید و در خانواده تربیت شود. اگر محیط زندگی آرام و مناسبی در خانواده حکمفرما باشد، میتوان خاطر جمع شد که فرزندان از لحاظ ساختار عاطفی و روانی سالم هستند.

طبع نازک و روحیه لطیف و احساس پاک کودکان، بیش از همه به برخوردهای نرم و عاطفی نیازمند است. خشونت پدر و مادر و سختگیری‌های بی‌حساب، نفرین و دشنام و تنبیه بدنی کودک، خلاف شرع و عقل است و نتیجه آن، چیزی جز سوء تربیت فرزندان نیست. (خامنه‌ای، زن و خانواده، ۱۳۹۸ش: ص ۸۵).
در مقابل، تحریک غریزه حبّ ذات در آنان با تشویق و محبت، رفق و مدارا و دلگرمی دادن به آینده درخشان، از هر شیوه دیگری بهتر می‌تواند در تربیت صحیح آنان مؤثر باشد (شاملو، بهداشت روانی، ۱۳۸۱ش: ص ۱۱۴-۱۱۶).

پیامبر اکرم می‌فرمایند: «خدا رحمت کند کسی که فرزندش را بر نیکوکاری اش یاری سازد؛ بدین شیوه که از گناهش درگذرد و به درگاه خدا برایش دعا کند» (مجلسی، بحارالانوار، ۱۴۱۳ ق: ج ۱۰۴، ص ۹۸).

۲-۲ محبوبیت

یکی از دستاوردهای رفق و مدارا با مردم، محبوب خدا شدن و نیز کسب محبوبیت در میان مردم است. «مَنْ لَانَ عَوْدَهُ كَثَفَتْ اَعْصَانُهُ». (نهج البلاغه، تصحیح صبحی صالح، حکمت ۲۱۴، ص ۵۰۷) هر که چوب درخت وجودش نرم باشد (نرم خو و اهل مدارا باشد)، شاخ و بر او (دوستان و اطرافیان) بسیار شود. خانواده‌ی خوب؛ یعنی زن و شوهری که با هم مهربان باشند، باوفا و صمیمی باشند و به یکدیگر محبت و عشق بورزند، رعایت همدیگر را بکنند، مصالح همدیگر را گرمی و مهم بدانند، این در درجه‌ی اول. بعد، اولادی که در آن خانواده به وجود می‌آید، نسبت به او احساس مسؤولیت کنند، بخواهند او را از لحاظ مادی و معنوی سالم بزرگ کنند. بخواهند از لحاظ مادی و معنوی او را به سلامت برسانند، چیزهایی به او یاد بدهند؛ به چیزهایی او را وادار کنند، از چیزهایی او را باز دارند و صفات خوبی را در او تزریق کنند. یک چنین خانواده‌ای اساس همه‌ی اصلاحات واقعی در یک کشور است؛ چون انسانها در چنین خانواده‌ای خوب تربیت میشوند، با صفات خوب بزرگ میشوند. با شجاعت، با استقلال عقل، با فکر، با احساس مسؤولیت، با احساس

محبت، با جرأت، جرأت تصمیم‌گیری، با خیرخواهی - نه بدخواهی - با نجابت، خب وقتی مردم جامعه‌ای این خصوصیات را داشته باشند، یعنی خیرخواه و نجیب و شجاع و عاقل و متفکر باشند، این جامعه دیگر روی بدبختی را نخواهد دید (خامنه‌ای، زن و خانواده، ۱۳۹۸ش: ص ۸۸).

۳-۲ انس و الفت

اسلام در رفتارهای فردی و اجتماعی و مراودات معمولی، خشونت را جایز ندانسته و از آن نهی کرده است. سفارش اسلام به اصلاح ذات‌البین، رعایت اخلاق خانواده، سفارش همسایگان، احترام به حقوق اقلیت‌های مذهبی و حفظ کرامت انسان و انسانیت و پرهیز از هرگونه خشونت در روابط اجتماعی، نشان‌دهنده‌ی آن است که این دین الهی برای مدارا اهمیت ویژه‌ای قائل است. پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) نیز در رفتارهای فردی و اجتماعی، پیام آور صلح و صفا بود (خامنه‌ای، درد مشترک، ۱۳۹۷ش: ص ۲۶۸).

محیط درونی خانواده یعنی محیط آرامش روحی زن و مرد که در آن زندگی میکنند. در یک آیه‌ی دیگری میفرماید: خانه‌ی شما را محل آرامش و آسایش قرار داد، که ظاهراً اشاره به محیط خانواده است. محیط خانواده، کانون آرامش انسان است. هم زن و هم مرد که هر کدام به نوبه‌ی خود تلاش دارند، فعالیت دارند، تحصیل دارند، مبارزه دارند، کار اجتماعی دارند، کمک به محرومان دارند، تلاش برای جهاد در راه خدا دارند، کار سیاسی دارند، فعالیت‌هایی درباره‌ی وظایف اجتماعی دارند، در محیط بزرگ اجتماع یک لانه‌ای و آسایشگاهی لازم دارند که در آن علاوه بر آسایش جسمانی، از لحاظ معنوی و روحی و عاطفی هم بیاسایند و آن محیط خانواده است؛ لذاست که اسلام روی خانواده و تشکیل آن و حفظ آن و کیفیت دادن به آن تأکید زیادی دارد که بحث‌های مفصّلی در باب خانواده هست و هم زن و هم مرد موظّفند که به نوبه‌ی خود در کیفیت دادن به محیط خانواده و شیرین کردن زندگی خانوادگی و صمیمیت دادن به این محیط کوشا باشند که این وظایف زن و شوهر است. (خامنه‌ای، زن و خانواده، ۱۳۹۸ش: ص ۸۶).

۳-۳ رفع کینه

برترین الگوی رفاقت خدا، و مصداق برجسته رفق او از بین رفتن کینه‌ها است. معمولاً هرگاه کسی بدی کند، انتظار مقابله به مثل را دارد، اما هنگامی که آدمی می‌بیند که طرف مقابل، نه تنها بدی را با بدی پاسخ نمی‌دهد، بلکه با خوبی و نیکی برخورد می‌کند، طبعاً توفانی در وجودش برپا می‌شود و وجدانش بیدار می‌گردد و برای طرف مقابل، شخصیت و بزرگی قائل می‌شود، این جاست که سردی تنفر و کینه به گرمی محبت و صمیمیت می‌گراید و این، از آثار مهم عفو و احسان است.

قرآن کریم این واقعیت را چنین بیان می‌کند: «وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ» (سوره فصلت، آیه ۳۵-۳۴)؛ هرگز نیکی و بدی یکسان نیست. بدی را با

شیوه‌ای بهتر دفع کن که در این صورت، آن که با تو دشمنی دارد، بسان دوستی صمیمی گردد و این خصلت را جز کسانی که دارای صبر و استقامت‌اند، نمی‌یابند و آن را جز صاحب بهره‌ای بزرگ (از ایمان و تقوا) نخواهد یافت.»

در نهاد خانواده، اجرای این اصل از قوانین بسیار فراگیر است. به طور کلی، در برخورد با حالات درونی همسر و موقعیت‌های بیرونی زندگی باید مدارا کرد. یکی از اصحاب امیرالمؤمنین علیه‌السلام نزد آن حضرت شکایتی را از همسران خود مطرح کرد. حضرت پس از پذیرش نواقصی که در میان آنان وجود دارد، به او توصیه فرمودند: «فَدَارُوهُنَّ عَلٰی كُلِّ حَالٍ»؛ در تمام حالات با همسران مدارا کنید (عاملی، وسائل‌الشیعه، ۱۴۱۴ق: ج ۲۰، ص ۱۸۰).

نتیجه‌گیری

در جوامع امروزی به دلایل مشکلات روزافزونی که برای خانواده‌ها وجود دارد، سبب شده است تا مدارا و سازش میان آنان کم شود. رفق و مدارا سبب خواهد شد تا اعضای خانواده یکدیگر را درک کرده و عواطف و احساسات درونی خود را به جهت حمایت از یکدیگر در میان بگذارند. در آیات و روایات همچنین سخن مقام معظم رهبری از آثار رفق و مدارا بسیار صحبت شده است. مقاله‌ی حاضر نیز با توجه به مطالعات پیشین و منابع در دسترس به این نتایج رسیده است.

آثار فردی مدارا بر خانواده در اندیشه مقام معظم رهبری شامل افزایش روزی است که انسان با مدارا کردن به رحمت و رأفت خداوند که توسعه رزق است خواهد رسید. مدارا کردن باعث آرامش اعضای خانواده خواهد شد. نرم‌خویی و مدارا در زندگی خانوادگی از مواردی است که باعث پایداری ایمان و همچنین پاداش اخروی را به دنبال دارد.

آثار اجتماعی مدارا بر خانواده در اندیشه مقام معظم رهبری شامل انس و الفت بین اعضای خانواده خواهد شد. مدارا کردن از راه‌های ابراز محبت است که سبب خواهد شد عواطف بین زوجین بیشتر شود. مدارا سبب خواهد شد که محبوبیت بین اعضا بیشتر شود، توجه به همسر و فرزندان و نعمات الهی سبب بروز آرامش خواهد شد. با رفق و مدارا روابط خانوادگی به دلیل رفتارهای حمایت‌کننده بهبود خواهد یافت. از آثار دیگر رفق و مدارا تربیت و هدایت خانواده است که آرامش بین خانواده سبب ایجاد این تربیت خواهد شد. در خانواده‌هایی که مدارا میکنند اعضای خانواده احساس تنهایی نمی‌کنند، زیرا ارتباط‌های صمیمی آنان باعث خواهد شد که هیچ کدام احساس کمبود نداشته باشند. مدارا کردن باعث محبت و صمیمیت بیشتر خانواده میشود و همین امر باعث دفع کینه‌ها از همدیگر میشود.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم
۲. نهج البلاغه
۳. ابن بابویه، محمد بن علی، «عیون اخبار الرضا(ع)»، ج ۲، چ ۳، بی نا، ۱۳۷۳ ش.
۴. ابن فارس، ابوالحسین، «معجم مقاییس اللغی»، ج ۲، چ ۳، دارالجیل، بیروت، بی تا، ۱۳۶۸ق.
۵. ابن منظور، محمد بن مکرم، «لسان العرب»، ج ۴، چ ۳، بیروت، دار صادر، ۱۴۱۴ق.
۶. احمدی میانجی، علی، «مکاتیب الائمة علیهم السلام»، محقق، مصحح: فرجی، مجتبی، ج ۲، چ ۱، دار الحدیث، قم، ۱۴۲۶ق.
۷. الجوهری، أبو نصر، «الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیة»، ج ۳، چ ۴، دار العلم للملایین، بیروت، ۱۴۰۷ق.
۸. حرانی، ابن شعبه، «تحف العقول»، چ ۲، مؤسسه انتشارات اسلامی، قم، ۱۴۰۴ق.
۹. حسینی زاده، سید علی، داوودی، محمد، «سیره تربیتی پیامبر(ص) و اهل بیت(ع)»، ج ۲، چ ۱۰، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ۱۳۹۹ ش.
۱۰. خامنه‌ای، علی، رهبر جمهوری اسلامی ایران، «درد مشترک»، چ ۲، مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای، انتشارات انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۹۷ ش.
۱۱. خامنه‌ای، علی، رهبر جمهوری اسلامی ایران، «زن و خانواده»، چ ۳، مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای، انتشارات انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۹۸ ش.
۱۲. خامنه‌ای، علی، رهبر جمهوری اسلامی ایران، «زن و خانواده»، چ ۳، مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای، انتشارات انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۹۸ ش.
۱۳. خامنه‌ای، علی، رهبر جمهوری اسلامی ایران، «نسیم سحر»، چ ۲، مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای، انتشارات انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۹۷ ش.

۱۴. خمینی، روح الله، «شرح حدیث جنود عقل و جهل»، چ ۳، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رحمة الله)، تهران، ۱۳۸۸ ش.
۱۵. دیلمی، حسن بن محمد، «إرشاد القلوب إلى الصواب»، ج ۲، چ ۳، شریف الرضی، تهران، ۱۴۰۹ ق.
۱۶. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، «المفردات فی غریب القرآن»، چ ۵، دارالقلم، دمشق، ۱۴۱۶ ق.
۱۷. شاملو، سعید، «بهداشت روانی»، چ ۱۵، انتشارات رشد، تهران، ۱۳۸۱ ش.
۱۸. طریحی، فخرالدین بن محمد بن علی، «مجمع البحرین»، محقق حسینی اشکوری، احمد، ج ۲، چ ۳، مکتبه المرتضویه، تهران، ۱۳۷۵ ش.
۱۹. عاملی، محمد بن حسن، «وسائل الشیعه»، ج ۲۰، چ ۳، مؤسسه آل البيت، قم، ۱۴۱۴ ق.
۲۰. غلامرضایی، حمیدرضا، «معجزه صمیمیت»، ج ۳، چ ۵، نسل نو اندیش، تهران، ۱۳۹۹ ش.
۲۱. کلینی، محمد بن یعقوب، «کافی»، محقق، مصحح، غفاری، علی اکبر، آخوندی، محمد، ج ۸ و ۲، چ ۴، دار الکتب الاسلامیه، تهران، ۱۴۰۷ ق.
۲۲. لیثی واسطی، علی، «عیون الحکم و المواعظ»، محقق، مصحح، حسینی بیرجندی، حسین، چ ۱، دار الحدیث، قم، ۱۳۷۶ ش.
۲۳. مجلسی، محمدباقر، «بحار الانوار»، ج ۸، چ ۴، دار الکتب الاسلامیه، تهران، ۱۴۱۳ ق.
۲۴. مجلسی، محمدباقر، «مرآة العقول فی شرح أخبار آل الرسول»، ج ۱۰۴، چ ۱، دار الکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۶۷ ش.
۲۵. پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی خامنه‌ای:

<https://farsi.khamenei.ir>